

УДК 32: 9 (4 Укр)

Бойко О.Д.

СУЧАСНИЙ ПОЛІТИЧНИЙ МІФ ЯК ІНСТРУМЕНТ КОНСТРУЮВАННЯ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ

Проаналізовано специфіку виникнення, поширення та функціонування сучасного політичного міфу, досліджено його роль у процесі конструювання історичної пам'яті.

Ключові слова: політичний міф, міфологія, історична пам'ять, колективна пам'ять, конструювання, маніпулювання.

Суть феномену історичної пам'яті полягає у збереженні у суспільній свідомості найбільш значимої, знакової, актуальної інформації, яка є, з одного боку, своєрідним узагальненням досвіду окремої людини, народу, країни, держави, з іншого – підґрунтям та спонукуючим подальшого поступального розвитку. Інколи історична пам'ять зберігає на перший погляд незначні, майже дріб'язкові деталі, що може створити ілюзію хаотичності її природи. Насправді ж цей дивовижний феномен людського буття являє собою не просто набір подій минулого, які ситуативно зафіксувалися у свідомості, а своєрідну модель, специфічну матрицю оптимальної, з точки зору історичного досвіду, поведінки окремої людини/групи/народу у ході динамічних суспільних змін. Історична пам'ять зберігає лише найсуттєвіше, те, що має чітку емоційну забарвленість, знакову символіку, чітко визначені місце і роль в ієрархії цінностей історії народу.

Органічною складовою частиною історичної пам'яті є міф, який виступає в якості наповнювача змісту, пояснювальної схеми, інструменту корегування та конструювання актуальної суспільної інформації, яка обробляється, зберігається та відтворюється людським мисленням. Політичний міф – феномен колективної психіки, в основі якого лежить штучно створене узагальнене, спрощене, контрастне уявлення про дійсність, що неадекватно інтерпретує суспільні процеси, поєднуючи реальність з вигадками, містиккою, фантазіями.

Природа міфу, незважаючи на давній вік цього феномену, ще не розкрила всіх своїх таємниць, вона дуже не просто підда-

ється науковому аналізу, оскільки надзвичайно складна та неоднозначна. У цьому контексті очевидно закономірно, що лише у другій половині ХХ сторіччя вчені у результаті культурно-антропологічних та структурно-семіотичних досліджень дійшли висновку: міф виконує не лише пояснювальну, а й регулятивну функцію, що виступає в якості одного з найважливіших механізмів організації соціального, господарського і культурного життя колективу. Міфологія задовольняє потреби в цілісному знанні про світ, організовує і регламентує життя людини у суспільстві (на ранніх етапах історії – цілком, на пізніших – спільно з іншими формами ідеології, наукою та мистецтвом). Саме міф диктує людям правила соціальної поведінки, зумовлює систему ціннісних орієнтацій, полегшує переживання стресів, що породжуються критичними станами природи, суспільства та індивіда [1].

Різні аспекти процесу міфотворення та його впливу на суспільні свідомість та історичну пам'ять (зокрема, міф як культурний архетип, процес міфологізації свідомості; місце і роль міфології у формуванні громадського світобачення тощо) з давніх-давен активно вивчалися фахівцями гуманітарного наукового спектру. Найяскравіший та найпомітніший слід у процесі вивчення впливу міфу на суспільство залишили З. Фрейд, К. Юнг, Е. Кассігер, П. Рікер, М. Еліаде, Р. Барт, К. Леві-Стросс, А. Лосев, Є. Мелетінський, Д. Кемпбелл, О. Ранк [2–12]. Більш детально специфіку впливу на маси політичних та соціальних міфів розкрили у своїх працях П. Гуревич, С. Кара-Мурза; А. Кольєв, В. Полосін, А. Цуладзе, А. Ульяновський, М. Шестов, Н. Щербініна та ін. [13–20]. Характерно та показово, що при окремих розбіжностях у концепціях та поглядах практично всі дослідники визнають своєрідний феномен «невмирущості міфів», які відігравали та відіграють помітну роль не лише у традиційних суспільствах, а виступають потужним фактором впливу на суспільну свідомість і у сучасних модернізованих соціальних системах. Про природу живучості та стійкості міфологічного мислення дуже влучно сказав російський дослідник Б. Єрасов: «Уведений К. Юнгом термін «архетип» став концентрованим визначенням відкладеного в колективній підсвідомості попереднього культур-

ного досвіду, з надр якого знов і знов виходять міфологічні образи та символи» [22, 172–173].

Сучасний політичний міф – віддзеркалена в образах ірраціональна форма світосприйняття і світобачення, яка спрощено і контрастно пояснює картину світу; регулює суспільні відносини відповідно до новітніх політичних реалій та запитів, інтересів політичних сил, які ведуть боротьбу за владу. За формою він наслідує класичні архетипні моделі («чорне – біле»; «герой – злодій»; «добро-зло»...); за змістом є політично маркованою, акцентованою та адаптованою для сприйняття широким загалом інформацією, яка не потребує перевірки та аргументації; за функцією є засобом маніпулятивного корегування суспільної свідомості та інструментом у боротьбі за завоювання, легітимізацію та втримання влади.

Ціла низка ознак ріднить політичний міф з класичним архаїчним міфом: схожа емоційно-відчуттєва генетика; типологія, що замінює пізнання – міфи-легенди (трактування подій, їх причин і ролі учасників), історичні міфи, міфи-перекази (про події і подвиги минулого і їх учасників), міфи про героїв (політичних вождів) тощо. Разом з тим, на думку науковців, на відміну від класичного політичний міф: а) максимально конкретизується стосовно актуальної політики; б) раціоналізується засобами направленою навіювання (пропагандою, змістом відповідної ідеології) і самою масовою свідомістю, що прагне сприймати міф як істину; в) може виникати стихійно, як вираз потягу до привабливої ідеї, данини пам'яті про героїчне минуле тощо, але найчастіше створюється і поширюється цілеспрямовано та використовується як ефективний засіб політики [23].

Політичний міф включає в свою структуру ціннісний компонент, що являє собою сукупність ідей, які спираються на архетипи; соціальну онтологію (конкретно – змістовний пласт, що відображає картину соціального буття); когнітивний, той, що акумулює знання; емоційно-оцінний та символічно-образний компоненти. У структурі міфу як елементи фахівці виділяють також просторово-часові координати і наявність образу героя, який володіє типовими рисами і є носієм архетипної інформації [24, 202].

Основна мета створення політичного міфу – формування потужного і надзвичайно специфічного засобу активної і цілеспрямованої боротьби за владу, її легітимізацію та втримання. У цьому контексті значна роль відводиться «редагуванню» за допомогою політичного міфу минулого та конструюванню історичної пам'яті. Як не парадоксально, але свій вклад у ці процеси вносять не лише заангажовані політики, а й навіть політично нейтральні професійні історики. Саме у цьому контексті слід сприймати слова російського історика Л. Репіної: «Насправді всі ми (мова йде про істориків – О.Б.) в якомусь сенсі шамани свого племені. Намагаючись розвінчати соціальну пам'ять, відокремивши факти від міфу, ми просто замість однієї отримуємо іншу історію, що прагне стати новим міфом» [25, 149].

Чим же пояснити таку живучість та всепроникненість міфу, який проростає навіть у роботах тих, хто з ним бореться?

Оригінальну відповідь на це запитання дав російський політолог М. Шестов, на його думку: «Суспільство прагне максимально зберегти корисну для нього політичну інформацію і, заради зручності її трансляції з покоління в покоління, використовує відпрацьований в рамках ранньої («класичної») міфології спосіб стереотипізації» [19, 26]. Але це лише один, поверховий аспект, є більш глибинні та фундаментальні. Динаміка життя політичної міфології непередбачувана, хоча і органічно пов'язана з розвитком історичного процесу. Втім, є закономірність – будь-які масштабні соціальні катаклізми, що ведуть до певної деморалізації суспільства та тимчасової втрати орієнтирів та ідеалів, дуже швидко реанімують та реінкарнують міфи. ХХ сторіччя та початок ХХІ залишилися в історії людства як час динамічних та драматичних подій. Саме це, на думку німецького філософа та культуролога Е. Кассірера, і створило умови для активізації процесів новітнього політичного міфотворення: «У всі критичні моменти соціального життя людини раціональні сили, які до цього успішно протистояли відтворенню стародавніх міфологічних уявлень, вже не можуть відчувати себе так само впевнено... Міф завжди поряд з нами і лише ховається в мороці, чекаючи своєї години. Цей час настає тоді, коли всі інші сили, що цементують соціальне життя, з тих або інших при-

чин втрачають свою міць і більше не можуть стримувати демонічні, міфологічні стихії» [26, 578].

Однак у сучасному міфі не треба бачити лише «загрозливі демонічні стихії», що «ховаються у мороці». Якщо підходити до аналізу суспільного розвитку прагматично, то можна цілком погодитися з російським дослідником В. Шнірельманом, який цілком резонно стверджує, що міф «має важливу компенсаторну функцію, потрібний людям у критичні моменти їх історії» [27]. Очевидно, саме наявністю у міфології цього «компенсаторного механізму» і пояснюється дивовижний феномен «невмирущості» та «живучості» міфів.

Конструювання історичної пам'яті за допомогою політичного міфу на початку ХХІ ст. стало своєрідною формою не лише корегування, а й активної розбудови сучасного політичного простору. У цьому процесі політичний міф як специфічний елемент суспільного спілкування виконує цілу низку функцій:

– **комунікативна/пояснювальна функція** – використання політичного міфу для: а) підтримки інформаційного діалогу «влада – маси» (часто саме міф є найефективнішим засобом пояснення тих чи інших політичних дій, оскільки він не потребує аргументації); б) корегування історичного досвіду; в) фільтрування та очищення від небажаної інформації колективної пам'яті;

– **регулююча функція** – формування, спираючись на історичну міфологію, системи ідеологічних орієнтирів та ціннісних орієнтацій; спрямування за допомогою міфів поведінки та дій об'єктів впливу (окремої людини/групи/маси) у потрібному для певної політичної сили напрямку, відволікання жертви від достовірної інформації про минуле і переключення її на сприйняття інформації сфальсифікованої;

– **моделююча функція** – прогнозування, перспективне планування, футуристичне програмування, яке парадоксально поєднується з набором готових рецептів, прецедентів, зразків для запозичення та наслідування, які можуть служити орієнтиром у критичних ситуаціях;

– **компенсаторна функція** – реалізація через міф підсвідомих мрій та устремління незалежно від реалій життя;

– **провокативна функція** – реанімація, актуалізація, осучаснення та тиражування у потрібний для певної політичної сили момент історичних міфів-викликів, що не лише деформують історичну пам'ять, а й здатні спричинити різномасштабні (локальні, регіональні, загальнодержавні, міждержавні) та різновекторні (етнічні, релігійні, соціальні тощо) конфлікти;

– **захисна (оборонна) функція** – використання політичних міфів, які часто мають історичну підкладку, для: а) обґрунтування «правильності» сучасних політичних рішень»; б) відволікання від реальних криз і проблем, створення ілюзії процвітання та перспективного розвитку; в) збереження та консервації традиційних цінностей, ідеалів та орієнтацій;

– **мобілізаційна функція** – формування шляхом використання різного роду історичних міфологем комплексу спонук (інформаційних, мотиваційних, емоційних тощо), які забезпечують необхідну певній політичній силі дію/бездіяльність об'єкта впливу;

– **маніпулятивна функція** – фіксація у суспільній свідомості необхідних продуктів міфотворення (стереотипів, іміджів, чуток тощо), які переважанняють історичну пам'ять і у потрібний момент включають дію механізмів психічного автоматизму;

– **конструююча функція** – осмислення та адаптація в ірраціональній формі нових ідей; реагування на зміну суспільної ситуації; корегування колективної пам'яті (національної, історичної, культурної, соціальної); конструювання сучасного політичного простору; моделювання основ майбутнього суспільства.

Генетично політичний міф пов'язаний з архетипами давнини і є результатом суспільної творчості та надбанням колективної свідомості. В силу цих обставин він може суттєво впливати на процес формування світобачення і світосприйняття, закарбування у пам'яті та свідомості певних психологічних та ідеологічних установок, які можуть надалі відігравати роль стійких стимулів до дії та жорстких табу. В результаті політичний міф оберігає і стверджує прийнятну систему цінностей та правил, підтримує і санкціонує певні норми поведінки. Міф націлює людину на повторення вже досягнутого, апробованого, засвоєного. Він суміщає два аспекти: діахронічний (розповідь про минуле) і синхронічний (пояснення сьогодення або майбутнього).

Аналіз моделей сучасного політичного міфотворення дозволяє дійти висновків про те, що його механізму притаманні такі ключові/базові атрибути:

а) формування узагальненого спрощеного контрастного уявлення про дійсність («чорне – біле», «герой – злодій», «наші – вороги» тощо); вибудова образів носіїв Добра і Зла – героя та антигероя;

б) нав'язування ілюзії простого пояснення всіх суспільних проблем, протиріч та суперечностей, а на цій основі забезпечення потенційному споживачеві інформації комфортності та захищеності існування;

в) створення паралельної віртуальної реальності, яка б манила об'єкт маніпулювання (окрему людину/суспільство в цілому) своєю зручністю, простотою, зрозумілістю; розкривала нові перспективи; дарувала шанс, надію, сподівання на легкі та прості способи реалізації планів та досягнення ідеалів;

г) імплантація у міф елементів дива, чудес, відхилення від норм повсякденності з метою стимулювання принципової відмови від перевірки достовірності, тобто відповідності міфу реальям;

ґ) підтримка за рахунок гри на емоціях та переживаннях сліпої віри в міф, що, з одного боку, блокує критичне мислення, з іншого – виступає своєрідним каталізатором неадекватної інтерпретації суспільних процесів на основі поєднання реальності з вигадками, містикою, фантазіями;

д) включення у розкрутку міфу широких кіл громадськості з метою тиражування та «збагачення» міфу деталями;

е) штучне створення напруги між полюсами «минуле» – «майбутнє» шляхом (за потребою) формування у міфологемі необхідної маніпуляторіві комбінації: «ностальгії за минулим – страхом перед майбутнім»; «зречення минулого – перспективи світлого майбутнього»;

є) приховане/закамуфльоване умонтування у політичний міф мотивації, яка в майбутньому простимулює потрібні маніпуляторіві дії окремої людини – групи людей – суспільства.

Глибинний зміст міфу полягає в ототожненні речі, людини, дії з лаконічним, максимально спрощеним образом, «картинкою», що спонтанно створюється колективною уявою або ж нав'язується

ій ззовні. У результаті міф підміняє об'єктивне суб'єктивним; внутрішнє, змістовне – зовнішнім; суттєве – його подібністю. Фантазія у союзі з емоцією є причиною того, що у міфі цілком органічно можуть поєднуватися реальність і вигадка; виникати неіснуючі образи; народжуватися легенди; з'являтися вигадані причинні зв'язки між реальними об'єктами; гранично ідеалізуватися лідери, процеси, факти тощо. На думку Р. Соколової, міф, по суті справи, заповнює вакуум реального знання, він виступає у ролі посередника між справжнім знанням і нерозпізнаною помилкою [28, 110–111].

Міфологія, як специфічна форма свідомості, виникла у глибоку давнину. Цікаво і показово, що з появою таких суспільних явищ, як релігія, наука, ідеологія, вона не зникла, а модернізувалась, пристосовувалась до життя, і відродилась у XIX ст. феноменом «соціальної міфології». Ця трансформація зумовила, з одного боку, втрату онтологічного, буттєвого змісту, що було притаманне класичній міфології; з іншого – зберегла та посилила її функціональний сенс: згуртовувати та направляти народні маси [29, 360]. У сучасну добу ці процеси отримали нового імпульсу і знайшли свій вияв у явищі реміфологізації.

На думку фахівців, реміфологізації притаманні три типи відтворення міфу: автоматичне відображення міфу в буденній свідомості; ідеологічне нав'язування тієї чи іншої міфологеми; художня реконструкція міфу у сфері естетичної творчості. Своєрідним підґрунтям для поширення та утвердження соціальної міфології у суспільній свідомості є несистемність буденного мислення. За цих обставин саме міф може виступати в якості вищої форми системності, що доступна буденній свідомості. Міф поставляє буденній свідомості системність того рівня, який не вимагає і не припускає чітких логічних доказів, обмежуючись більш-менш зовнішніми зв'язками між явищами [30, 173–174].

Історичний досвід засвідчує, що до політичної міфології найчастіше звертаються в переломні моменти історії – у період криз, катастроф, дестабілізацій, революцій. Це пояснюється специфікою міфу як політичного інструменту – він забезпечує доступ до важелів управління масовою свідомістю в умовах гострого дефіциту владних ресурсів. На думку А. Цуладзе, міф дозволяє:

- докорінно переламати ситуацію, що склалася на політичній арені, різко змінити розстановку сил на свою користь;
- перерозподілити владні ресурси, не зустрічаючи серйозного опору з боку деморалізованих супротивників;
- дістати доступ до нових важелів влади [17, 144–145].

На відміну від архаїчних, релігійних міфів, давніх переказів, сучасний політичний міф гранично актуальний, конкретний, прагматичний, адресний та функціональний, хоча в ньому можуть бути віддзеркалені віковічні надії, сподівання і вірування. С. Кара-Мурза дуже влучно характеризує принципову особливість сучасного політичного міфу. Він стверджує, що якщо у попередні історичні періоди у політичному житті абсолютно домінували методи насильства і примусу за цілковитого ігнорування відчуттів та думок людей, то в основі сучасної політичної міфології лежить не пряма санкція чи заборона тих чи інших дій, а підготовка ґрунту для цих акцій – спочатку змінюють людей, щоб потім мати можливість регулювати і контролювати їх дії. «Політичні міфи, – зазначає С. Кара-Мурза, – впливають так само, як змія, що паралізує кролика перед тим, як атакувати його. Люди стають жертвами міфів без серйозного опору. Вони переможені і підкорені ще до того, як виявляються здатними усвідомити, що ж насправді відбулося» [13, 206].

Специфіка сучасного політичного міфу, на нашу думку, знаходить свій вияв у характерних рисах та особливостях його виникнення, поширення та функціонування.

Виникнення міфу не шляхом спонтанного, стихійного ви-зрівання, як це було в архаїчні часи, а шляхом свідомого та цілеспрямованого формування та нав'язування історичній свідомості/колективній пам'яті готових політично-кон'юнктурних міфологем (основної ідеї та пояснювальної схеми). Ця дія ініціюється у сучасних умовах як згори/по вертикалі діючими владними структурами, так і збоку/по горизонталі опозиційними силами з метою вживлення міфічної ідеї у суспільну свідомість та у розрахунок на «обростання» її базового кістяку «деталлями» у ході комунікативного контакту завдяки народній творчості та наповнення «реальним» змістом «заданої» (спущеної згори/підкинутої збоку) сюжетної схеми/форми.

Різке пришвидшення завдяки ЗМІ процесу суспільного міфотворення: обростання відомих лідерів, актуальних проблем своєрідним «коконом чуток», з якого дуже швидко не виходить, а саме вилітає метелик чергового політичного міфу (дуже часто не довговічний, але інструментально важливий у політичній боротьбі).

Збереження у міфі ірраціонального начала/підґрунтя, яке формується, з одного боку, на прагматичному, тверезому розрахунку, врахуванні реальних колективних надій, сподівань та устремлінь, з іншого – на фантастичній вірі, інстинкті, інтуїції, як основних видах пізнання та конструювання реальності; на ідеалістичних, відірваних від життя колективних мріях та фантазіях. Природу цієї особливості сучасних політичних міфів дуже точно охарактеризував німецький філософ та культуролог Е. Кассіер, який акцентував думку про те, що сучасний політик є дивовижним феноменом, оскільки суміщає в собі дві протилежні і непорівнювані функції, адже він зобов'язаний діяти одночасно і як *homo magus* (людина магічна), і як *homo faber* (ремісник та художник). Політик, на думку німецького вченого, – це «священик нової, абсолютно ірраціональної і загадкової релігії. Але коли він пропагує цю релігію, то діє виключно методично. Ніщо не залишається непродуманим; кожен його крок підготовлений і зважений. Саме ця дивна комбінація двох різнорідних якостей є однією з відмінних рис наших політичних міфів» [26, 580].

Зміна під впливом сучасної політичної міфології парадигми сприйняття та осмислення реальності. Новітній політичний міф робить акцент на чуттєво-образному сприйнятті, при цьому суттєво обмежує можливості використання механізмів поняттєво-логічного мислення.

Присутність та посилення (останнім часом) у багатьох новітніх політичних міфах чітко вираженого етно-національного акценту.

Різке зростання ролі і значення міфу у процесі самоідентифікації держави, нації, окремої людини (яскравий приклад цього процесу дають країни СНД).

Перетворення новітньої національної політичної міфології на фактор зовнішньої політики, інструмент формування зовнішнього іміджу держави.

Осучаснення на ґрунті ностальгії за «великою та міцною державою» частини тоталітарних міфів (яскравий приклад – відродження міфів про Сталіна).

Помітна (порівняно з минулими часами) активізація у процесі використання міфу як засобу інформаційно-комунікативного контакту з метою моделювання колективних уявлень, конструювання історичної пам'яті.

Вибухове, швидке та масштабне тиражування сучасних міфів завдяки Інтернету, яке, з одного боку, забезпечує практично глобальне поширення, з іншого – створює надзвичайно жорстку «конкуренцію міфів» у боротьбі за увагу громадян, що зумовлює для багатьох продуктів міфотворення втрату популярності та в перспективі – забуття.

Висока ефективність міфу як інструмента впливу на суспільну свідомість. Як показує політична практика, сучасний політичний міф в якості засобу активної та цілеспрямованої боротьби за владу, її легітимізацію та втримання у багатьох випадках значно ефективніший за насилля. Це пояснюється тим, що насильницькі методи завжди виступають у ролі зовнішнього чинника, якому активно протистоять останні bastiони людської гідності – приватне життя, особиста свобода тощо, а політична міфологія, закарбовуючись у пам'яті завдяки простим та яскравим образам, гіпнотично зомбує свідомість, руйнуючи згадані цінності і стимулюючи людину до певних дій та поведінки, які є необхідними за задумом політичного маніпулятора.

Максимальна пристосованість сучасного політичного міфу до виживання у переповненому інформаційному просторі, що досягається завдяки: а) граничній полярності базових моделей, що використовуються, – або «героїчний міф», або «міф трагедія/катастрофа» (це привертає увагу); б) яскравій емоційній забарвленості (це втримує та посилює увагу); в) граничній спрощеності та схематизму, що спекулюють на вже поширених стереотипах (для сприйняття не потрібно багато часу).

Корегування історичної пам'яті шляхом занурення її у міфічну віртуальну реальність. Яскраві приклади впливу на історичну свідомість громадян: а) оприлюднення та тиражування через ЗМІ опитувань з історичних питань, результати яких, за твердженнями

«відомих» науковців, є «абсолютно достовірними», а реально – політично кон'юнктурними та спотвореними; б) супровід он-лайн завдяки медіатехнологіям дискусії на історичну тематику під час телевізійного політичного ток-шоу оціночними реакціями присутніх в залі глядачів в режимі «підтримую» – не підтримую», результати яких виводяться у вигляді графіків на екран та активно впливають на світобачення телеглядачів. В обох випадках ми маємо справу з маніпулятивною дією (конструювання специфічного переліку питань для опитування; підбір конфліктних дискусантів з полярними поглядами; створення відповідної емоційної атмосфери; підбір необхідного для «потрібного» результату кількісного та якісного складу опитуваних/аудиторії тощо), що і створює міфічну віртуальну реальність, яка спотворює спочатку картину сприйняття, а в підсумку деформує історичну пам'ять.

Посилення тенденції до моделювання політичного міфу як ефективного маніпулятивного інструмента. Дуже влучно його місце і роль у технології політичного маніпулювання охарактеризував вітчизняний дослідник М. Присяжнюк: «Міфотворчість стала невід'ємною частиною політики, а соціальний міф – основним інструментом маніпулювання суспільною свідомістю» [31, 151]. Можна лише додати, що у сучасних умовах маніпулювання політичними міфами перетворюється на ефективний засіб корегування колективної пам'яті, результативний спосіб конструювання сучасного політичного простору.

Втім, головна особливість сучасного політичного міфу полягає у тому, що він виступає не стільки в якості інструмента реконструкції минулого, скільки націлений на конструювання сучасного, з чіткою перспективою моделювання майбутнього. Саме у цьому контексті відбувається процес не реконструкції (відтворення) історичної пам'яті, а її конструювання (створення). Зміст такого підходу полягає в: а) кон'юнктурному підборі в історичному минулому об'єктів конструювання міфу (фактів, явищ, особистостей тощо); б) пристрасному редагуванні історичного контексту; в) фабрикації висновків, які «відповідають політичним потребам та запитам сучасності», але не мають ніякого підґрунтя у минулому і при критичному/науковому погляді жодних шансів на виживання у майбутньому.

Можна цілком погодитися з думкою О. Шмельової стосовно того, що міфи виступають ефективним механізмом конструювання політичного простору, за їх допомогою здійснюється формування оптимальних для влади моделей поведінки, суспільно-політичного клімату, зміцнення адекватних обставинці стереотипів свідомості, настроїв, цінностей (справедливість, етатизм, патерналістські настрої). Крім того, акцентує ця дослідниця, міфи виступають додатковим засобом легітимізації влади, створюючи ілюзію причетності громадян до політичного процесу, образ відкритої до діалогу влади шляхом апеляції до громадської думки [24, 206].

Специфіка сучасної ситуації в Україні полягає в тому, що в роки незалежності виник новий суспільний феномен – «війна міфів», який накладає суттєвий відбиток на суспільну свідомість в цілому та історичну пам'ять зокрема. Підґрунтям цього феномену є процес певної дестабілізації глибинних підвалин історичної пам'яті під впливом радикальних/революційних втручань у процес її формування та розвитку. З одного боку, згадані втручання цілком обґрунтовані та необхідні, оскільки вони базуються на явищі «ліквідації білих плям», але з іншого – дуже часто вони мають кон'юнктурний характер з політичним підтекстом, орієнтованим виключно на вирішення нагальних, сьогоденних (до речі, скороминучих) питань та проблем.

За цих обставин у суспільній свідомості виникає гострий, наростаючий конфлікт між радикальними змінами концептуальних засад історичної пам'яті і такими притаманними будь-якому виду пам'яті рисами, як інерційність, стійкість, консервативність, стабільність. Унаслідок цього зіткнення поряд з позитивними зрушеннями (ломкою стереотипів, поверненням забутих імен, відновленням історичної правди тощо) в історичній пам'яті виникають і негативні явища (руйнування старих міфів супроводжується народженням нових; переоцінка історичних подій та осіб часто відбувається чисто механічно: «плюси» замінюються на «мінуси» (і навпаки), а «герої» з «ворогами», як у поганеньких телевізійних «операх», просто міняються місцями, при цьому палітра історичної пам'яті набуває граничної контрастності без тонів та напівтонів).

Безпосередніми наслідками впливу «війни міфів» на історичну пам'ять, на нашу думку, слід вважати:

Різке посилення мозаїчності структури історичної пам'яті. Суть цього явища полягає у відсутності на даний момент єдиної структури, логічної лінії, яка б об'єднувала елементи історичних знань, уявлень, емоцій у системну цілісність. Як наслідок: мозаїка історичної пам'яті дедалі більше ускладнюється, її структура дестабілізується, виникають нові суперечності. У результаті історична пам'ять постійно видозмінюється, а позитивне, незмінне, поступальне накопичення історичного досвіду фактично зводиться до мінімуму. Такий формат історичної пам'яті не дозволяє їй повноцінно виконати одну зі своїх ключових суспільних функцій – консолідує/об'єднуючу.

Поглиблення роздвоєності історичної пам'яті. Своєрідними каталізаторами/стимуляторами цього процесу виступають:

- а) протиріччя між старими та новими суспільними міфами;
- б) антагонізм між радянським і сучасним модерним світосприйняттям;
- в) відмінності між світобаченням жителів західної та східної України;
- г) альтернативна міфологізація знакових історичних подій та діячів, що зумовлює не лише неоднозначність оцінок фахівцями-істориками, а й серйозну деформацію суспільної свідомості.

Суперечливе переплетіння та співіснування під впливом «війни міфів» в історичній пам'яті взаємовиключних парадигм історії, пов'язаних з обґрунтуванням прав на існування різних суспільних явищ, процесів та структур.

Надмірна ідеалізація певних історичних подій, явищ та осіб, що уживається в історичній пам'яті з граничною критичністю. Класичний приклад: «війна міфів» про козацтво – з одного боку, воно прославляється і тиражується у громадській думці як приклад майже ідеальних воїнів-лицарів без жодної вади, з іншого – трактується, спираючись на зовсім іншу моральну оцінку та іншу лексику – волоцюги, грабіжники, бунтарі, пияки тощо.

Активізація у частини населення під впливом протистояння старих та сучасних міфів синдрому «совковості» у процесі сприйняття минулої та сучасної історії, що формує підвалини історич-

ної пам'яті. В основі цього синдрому лежать патерналізм, комплекс меншовартості, імітація оцінки/думки тощо.

Домінування емоцій над раціональністю у значної частини прихильників «новітніх міфів» при оцінці подій та фактів, що зберігаються історичною пам'яттю значної частини населення.

Стимулювання фактором «війни міфів» поглиблення в історичній пам'яті певного розриву поколінь, що базується на руйнуванні/втраті авторитету вчителя, батька, лідера.

Чи можна на сучасному етапі суспільного розвитку протистояти не лише загостренню, а й самому існуванню «війни міфів»? Безумовно, суттєво/радикально впливати на суспільну свідомість надзвичайно складно. Втім, суспільство, яке думає про майбутнє, просто повинно піклуватися як про адекватне формування історичної пам'яті, так і про її надійне збереження. У цьому контексті, на нашу думку, шляхом актуалізації та реалізації державних програм та громадських проектів слід виконати низку завдань.

Стратегічні завдання:

Збереження в історичній пам'яті всього комплексу знань, стимулів, емоцій, що сприяє суспільній консолідації; відкриває перспективи потужного поступального розвитку; містить зерна нових, перспективних ідей, які у момент своєї появи випереджали час і з тих чи інших причин не були реалізовані.

Внесення витончених, обґрунтованих та виважених правок в історичну пам'ять з метою: а) повернення історичної справедливості; б) відновлення більш повної картини історичного минулого; в) забезпечення відповідності сучасному рівню знань; г) органічного вписування історичної пам'яті у контекст сучасних світоглядних цінностей.

Тактичні завдання:

Здійснення періодичного моніторингу динаміки ставлення громадськості до знакових історичних подій та історичних діячів [про проведення таких досліджень у Росії див.: 32]. Реалізація глибокого порівняльного аналізу своєрідних зрізів історичної пам'яті – щорічних результатів ЗНО з історії України.

Підвищення ролі історичної освіти, історичної пропаганди, патріотичного виховання. Створення у ЗМІ комплексу передач, за-

ходів, які б стимулювали розвиток історичних знань та формування і збереження історичної пам'яті.

Радикальне поліпшення якості підручників з історії. Не варто ігнорувати того факту, що дитяче сприйняття історії має глибоко суб'єктивний, емоційний характер, якому притаманна дивовижна стійкість/консервативність/стереотипність. Крім того, слід пам'ятати, що саме шкільні підручники з історії активно формують як масову історичну свідомість, так і історичну пам'ять. За соціологічними даними російських істориків, від 70% до 90% осіб обмежуються тією інформацією, яку отримали у шкільних підручниках з історії, і більше історією майже ніколи не цікавляться.

Стимулювання процесу зростання ролі і значення родинної історії (вона є ближчою та емоційнішою). Нині лише 5% знань про історію свого народу пересічною особою черпається з сім'ї.

Належна підтримка розвитку мови як потужного фактору формування та збереження історичної пам'яті.

Не забуваючи про складні/трагічні моменти вітчизняної історії, слід більше, інтенсивніше та частіше акцентувати увагу громадськості на позитивних сюжетах – перемогах, здобутках, досягненнях, подвигах. Це буде сприяти перетворенню історичної пам'яті на потужний фактор формування позитивної колективної ідентифікації; силу, здатну суттєво посприяти консолідації українського народу.

Ну і насамкінець, надзвичайно актуальні для нашого сьогодення слова німецького філософа та культуролога Е. Кассіра: «Міф сам по собі невразливий. Він нечутливий до раціональних аргументів, його не можна заперечувати за допомогою силлогізмів... Щоб перемогти ворога, ми повинні знати його. У цьому полягає один з принципів правильної стратегії. Зрозуміти міф — означає зрозуміти не тільки його слабкості і вразливі місця, але й усвідомити його силу. Нам всім було властиво недооцінювати її. Коли ми вперше почули про політичні міфи, то знайшли їх такими абсурдними і безглуздими, такими фантастичними і сміхотворними, що не могли прийняти їх серйозно. Тепер нам всім стало ясно, що це було найбільшою помилкою. Ми не маємо права повторювати таку помилку двічі. Необхідно ретельно вивчати походження, структуру, техніку і методи політичних міфів. Ми зо-

бов'язані бачити обличчя супротивника, щоб знати, як перемогти його» [26, 585–586].

Отже, політичний міф є потужним засобом маніпулювання, ефективним інструментом «корегування» як суспільної свідомості в цілому, так і історичної пам'яті зокрема. Природа такого сильного і майже тотального впливу на суспільство пояснюється тим, що міфологія, базуючись на таких властивостях побутової свідомості, як консерватизм поглядів, схематизм сприйняття, несистемність мислення, автоматизм реакції, по суті кодує/програмує внутрішній світ людини, готуючи ґрунт для стимулювання необхідних маніпуляторів поведінки та дій. Суть використання сучасної політичної міфології для конструювання історичної пам'яті полягає в: а) її корегуванні, виправленні, а у разі потреби ініціюванні процесу «забування» за допомогою міфу тієї інформації, яка вже знаходиться у колективній пам'яті; б) стимулюванні, актуалізації та «витягуванні з пам'яті» інструментально важливих для політичної боротьби історичних фактів, осіб, явищ тощо; в) акцентуванні, просуванні та тиражуванні політично маркованих сюжетів, які в перспективі, на думку певних політичних сил, повинні залишитися у колективній пам'яті в якості своєрідних опорних пунктів, що дозволять їм мати сприятливу перспективу у боротьбі за завоювання, легітимізацію та втримання влади.

Список використаних джерел

1. Неклюдов С.Ю. Структура и функция мифа // Мифы и мифология в современной России / Под ред. К. Аймермахера, Ф. Бомсдорфа, Г. Бордюкова. – М., 2000. – С. 17–38.
2. Фрейд Зигмунд. Сновидения. Сексуальная жизнь человека. Избранные лекции. – Алма-Ата, 1990. – 194 с.
3. Юнг К.Г. Либидо, его метаморфозы и символы. – СПб., 1994. – 223 с.
4. Кассирер Э. Техника современных политических мифов // Вестн. МГУ. Сер. 7: Философия. – 1990. – № 2. – С. 58–65.
5. Рикёр П. Память, история, забвение / Пер. с франц. – М., 2004. – 728 с.
6. Элиаде М. Аспекты мифа / Пер. с фр. – М., 2005. – 224 с.
7. Барт Р. Мифологии. – М., 2000. – 320 с.
8. Мелетинский Е. Клод Леви-Строс и структурная типология мифа // Вопросы философии. – 1970. – № 7. – С. 165–173.

9. *Лосев А.Ф.* Диалектика мифа (Из ранних произведений). – М., 1990. – 655 с.
10. *Кэмпбелл Дж.* Герой с тысячами лицами: миф, архетип, бессознательное. – К., 1997. – 336 с.
11. *Кэмпбелл Дж.* Мифический образ. – М., 2002. – 683 с.
12. *Ранк О.* Миф о рождении героя. – М., 1997. – 252 с.
13. *Гуревич П.С.* Социальная мифология. – М., 1983. – 175 с.
14. *Кара-Мурза С.Г.* Манипуляция сознанием. – М., 2001. – 832 с.
15. *Кольев А.Н.* Политическая мифология: Реализация социального опыта. – М., 2003. – 384 с.
16. *Полосин В.* Миф. Религия. Государство. – М., 1999. – 440 с.
17. *Цуладзе А.* Политическая мифология. – М., 2003. – 384 с.
18. *Ульяновский А.* Мифодизайн: коммерческие и социальные мифы. – СПб, 2005. – 544 с.
19. *Шестов Н.И.* Политический миф теперь и прежде / Под ред. проф. А.И. Демидова. – М., 2005. – 414 с.
20. *Щербинина Н.Г.* Мифо-героическое конструирование политической реальности России. – М., 2011. – 287 с.
21. Миф и художественное сознание XX века. – М., 2011. – 687 с.
22. *Ерасов Б.С.* Социальная культурология. – В 2-х частях. – М., 1994. – Ч. 1. – 384 с.
23. Миф политический // Новая философская энциклопедия: В 4-х тт. – М., 2001. // http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_philosophy/8682/%D0%9C%D0%98%D0%A4
24. *Шмелева О.Ю.* Политическое мифотворчество как технология воздействия власти на политическую культуру // Грамота, 2011. – № 3 (9); в 3-х ч. Ч. III. – С. 201–207.
25. *Репина Л.П.* Концепции социальной и культурной памяти в современной историографии // Феномен прошлого. – М., 2005. – С. 122–169.
26. *Кассирер Э.* Техника современных политических мифов // Политология: хрестоматия / Сост. проф. М.А. Василик, доц. М.С. Вершинин. – М., 2000. – С. 577–586.
27. *Шнирельман В.* Национальные символы, этноисторические мифы и этнополитика // http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Polit/Article/schnir_nac_simv.php
28. Технология власти (философско-политический анализ). – М., 1995. – 163 с.
29. Політологічний енциклопедичний словник. – К., 2004. – 736 с.
30. Политическая психология / Под общей ред. А.А. Деркача, В.И. Жукова, Л.Г. Лаптева. – М., 2001. – 858 с.

31. *Петрик В.М., Остроухов В.В., Штоквиш А.А., Присяжнюк Н.Н.* и др. Информационно-психологическая безопасность в эпоху глобализации. – К., 2008. – 544 с.

32. *Тоценко Ж.Т.* Историческое сознание и историческая память. Анализ современного состояния // Новая и новейшая история. – 2000. – № 4. – С. 3–15.

Бойко А.Д Современный политический миф как инструмент конструирования исторической памяти

Проанализирована специфика возникновения, распространения и функционирования современного политического мифа, исследована его роль в процессе конструирования исторической памяти.

Ключевые слова: политический миф, мифология, историческая память, коллективная память, конструирование, манипулирование.

Boyko, O.D Modern political myth as a tool for designing of historical memory

The specificity of origin, distribution and functioning of modern political myth was analysed and its role in designing of historical memory was explored.

Keywords: political myth, mythology, historical memory, collective memory, designing, manipulation.